

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 342.3

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.52.39>

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Артем Алексєєнко

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
кафедра політології
пр. Науки, 72, 49010, м. Дніпро, Україна*

Розглядається динамічний вимір взаємодії політичних суб'єктів, які де-факто здійснюють нову інтерпретацію законодавчих положень політико-інституційних взаємодій. Вивчено проблемні аспекти дискурсу щодо форми правління, які актуалізуються в контексті тлумачення ухвалення рішень у надзвичайний період, наявності повноважень у гілок влади, легітимності певних рішень та підходів в умовах сучасної України. Встановлено необхідність розгляду міждисциплінарного наукового дискурсу стосовно форм правління в політичному середовищі, яка відкриває нову дискусію про типологізацію форм правління, їх теоретичну та прикладну ідентифікацію. З'ясовано специфіку модернізації демократії, яка є процесом, що охоплює політичні, соціальні та технологічні аспекти. У статті застосовуються фахові методичні засоби сучасних політичних наук. Зокрема, компаративний аналіз описує інституційні основи політичних рішень в умовах сучасних форм правління. Дескриптивний аналіз визначає значення та вплив ключових організаційних вимірів дискурсу стосовно форми правління. Фахові методи включають системний підхід і метод структурного функціоналізму. Вони спрямовані на виявлення структурних особливостей електронного голосування, онлайн-консультацій та мобільні програм для участі громадян у політичному житті. Увага приділяється специфіці сучасної демократії, в рамках якої законодавці прагнуть надати рівні права та можливості всім верствам суспільства, незалежно від статі, раси, релігії чи соціального становища. Встановлено, що незалежні неурядові організації, активісти та громадяни відіграють все більш активну роль у контролі за владою та виявленні корупції. Доведено, що в умовах глобалізації багато проблем стають транснаціональними, і вирішення їх потребує спільних зусиль в рамках універсалізації принципів форми правління. Встановлено, що незважаючи на позитивні тенденції, модернізація демократичних форм правління супроводжується масштабними викликами «відкату» до авторитаризму. Розкрито значення розуміння та підтримки цих тенденцій, які необхідні для побудови більш стійких та чуйних демократичних систем, здатних ефективно відповідати на виклики сучасного світу. З'ясовано, що зростання безробіття, погіршення економічного добробуту громадян, а також скорочення соціальних програм можуть призвести до загострення соціальних протиріч та зростання довіри до радикальних чи авторитарних версій форм правління. Доведено, що сучасний фокус уваги в дискурсі щодо еволюції форм правління припадає на нормативне забезпечення прав міноритарних груп та меншин, забезпечення відповідності міжнародним інтеграційним утворенням.

Ключові слова: форма правління, політичний інститут, гілки влади, міждисциплінарний дискурс, концепція, теорія, структурна інновація.

Розгляд стану та статусу у сучасних політологічних дослідженнях є важливим елементом розвитку академічного та прикладного аналізу політичних інститутів та процесів

у сучасній Україні та зарубіжних країнах. Загально-правове (державоцентричне) тлумачення форми правління не вичерпує значення цього явища для політичних подій. Зокрема, йдеться про динамічний вимір взаємодії політичних суб'єктів, які де-факто, а не де-юре здійснюють нову інтерпретацію законодавчих положень політико-інституцій взаємодії. Політичні інтереси закладені у формі правління також є актуальним питанням оскільки вони фіксують ситуацію в політичного статус-кво на момент укладення конституційних угод та прийняття конституційних актів. В умовах сучасної України проблема форми правління актуалізується в контексті тлумачення ухвалення рішень у надзвичайний період, наявності повноважень у гілок влади, легітимності певних рішень та підходів тощо. У зв'язку з цим необхідно приділити увагу дисциплінарним позиціям форми правління як у статичній, так і динамічній системі відносин. Також йдеться про виявлення основних тенденцій обговорень, які вказують на можливі інновації в реформуванні форм правління. Необхідність розгляду міждисциплінарного наукового дискурсу стосовно форм правління в політичному середовищі відкриває нову дискусію про типологізацію форм правління, їх теоретичну та прикладну ідентифікацію. Відповідно розуміння значення форми правління для політичної безпеки є актуальним як для політичних акторів, так і для суб'єктів громадського середовища.

Метою статті є з'ясування особливостей міждисциплінарного дискурсу щодо форми правління в політичному вимірі. Завданням статті є ідентифікація основних напрямків обговорень форми правління в політичному середовищі.

Аналіз публікацій. Наукові публікації за темою дослідження охоплюють досить широке коло проблем. Так, В. Чорненький та М. Сподарик розглядають питання форми державного правління в Україні з правових позицій Європейської комісії «за демократію через право» (Венеціанської комісії) [14], В. Сухонос аналізує роль суверенітету як чинника, що впливає на різноманітність форм правління та політичних режимів [10], О. Стойко здійснює теоретичний аналіз варіативності форм державного правління у перехідних країнах [9], Я. Чістоколяний розглядає проблеми модернізації конституційної форми правління в Україні [13], В. Сухонос, Ю. Волочай та О. Соколенко розглядають дихотомію між монархічною формою правління та тоталітарним режимом, а також їх можливий симбіоз [11], стаття В. Литвина та А. Романюка присвячена концептуалізації та теоретичній дистинкції понять «форма державного правління» і «система державного правління» в політичній науці [5], А. Войчук розглядає особливості інституту президентства в умовах президентської форми республіканського правління [2], О. В. Зінченко проводить порівняльний аналіз особливостей форми правління арабських монархій [4], А. Войчук вже в іншій публікації розглядає особливості інституту президентства в умовах парламентарної форми республіканського правління [3]. Однак, потребують окремої уваги тенденції обговорень розвитку форм правління в дискурсі між сучасними правознавчими та політологічними дисциплінами.

За доби постіндустріального суспільства та глобалізації, демократичні форми правління стикаються з викликами та можливостями, що вносять свої корективи до традиційних моделей. Модернізація демократії є невід'ємним процесом, що охоплює політичні, соціальні та технологічні аспекти. У науковому дискурсі розглядаються ключові тенденції модернізації демократичних форм правління на тлі порівняння з авторитаризмом. А. Мацюк виокремлює випадки, коли правляча група суспільства є військово ієрархічно-організованою структурою, державна влада по суті автентична авторитарному режимові. Другий тип представляє собою організацію державної влади, яка формується із представників шляхом відбору людей з широких верств населення, де правляча група не ототожнюється своєю організацією з державою, але безумовно утворює органи державної влади [7, с. 18].

Однією з найважливіших тенденцій міждисциплінарного наукового дискурсу є використання сучасних технологій для зміцнення демократичних процесів. Електронне голосування, онлайн-консультації та мобільні програми для участі громадян у політичному житті стають все більш поширеними. Це не лише збільшує участь громадян у прийнятті рішень, а й робить процеси інституалізації форм правління доступнішими та прозорішими. А. Мацюк, аналізуючи співвідношення громадянського суспільства і політико-правового режиму, справедливо зауважує, що політико-правовий режим відображає методи, якими здійснюється державна влада. Якщо громадянське суспільство це сукупність відповідних суб'єктів, якими є передусім громадяни, політичні партії, громадські об'єднання (профспілки, союзи, спілки, рухи та ін.), то політико-правовий режим являє собою динамічну складову організації форми держави, відображає реалії діяльності самої державної влади. На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства наша держава, у цьому аспекті, є поки що слабкою з неефективним державним механізмом, який стримує розвиток інститутів громадянського суспільства. Натомість, при подальшій відсутності високорозвиненого громадянського суспільства Україна ризикує перетворитися в авторитарну (недемократичну) державу [7, с. 18].

Помітним акцентом в обговореннях є наголос на різноманітність акторів та інституційне включення. Сучасні демократії прагнуть надати рівні права та можливості всім верствам суспільства, незалежно від статі, раси, релігії чи соціального становища. Просування концепцій інклюзивності та справедливості стає невід'ємною частиною модернізації демократичних систем. Зокрема, А. Мацюк до поняття форми державного правління включає політичний режим, державний устрій, управління економікою, соціальною та культурною сферою суспільного життя. Натомість, коли мова йде про політичний режим, ми розуміємо певний спосіб функціонування політичної системи суспільства, який включає в себе систему правових та не правових заходів. Політичний режим виступає функціональною стороною політичної системи, яка передбачає певні методи та прийоми здійснення політичної влади у державі. Форма ж державного правління відображає інституціональну структуру політичної системи, а саме спосіб формування та організації вищих органів державної влади [7, с. 19].

Важливою тенденцією дискурсу щодо форм правління є зміцнення прав та захисту громадянського суспільства. Незалежні неурядові організації, активісти та громадяни відіграють все більш активну роль у контролі за владою та виявленні корупції. Це зміцнює систему «поділу влади» та забезпечує більш ефективний механізм протидії зловживанням. Ю. Батир, А. Помаза-Пономаренко, І. Лопатченко слушно вказують, що для утвердження демократії необхідна висока політична культура населення. «Демократія ґрунтується на багатоманітності інтересів різних соціальних груп і дає можливість гармонійно поєднувати їх. Велику роль у демократизації суспільно-політичного життя відіграють партії, асоціації, суспільні рухи та інші інститути громадянського суспільства. Вважають, що демократія – це певний ідеал суспільного устрою і відповідний йому світогляд, що вона ґрунтується на певній системі цінностей», – вважають вчені [1, с. 151].

Значущою тенденцією обговорень є посилення регіональної та світової координації. В умовах глобалізації багато проблем стають транснаціональними, і вирішення їх потребує спільних зусиль. Це відображається в участі держав у міжнародних організаціях та угодах, спрямованих на вирішення глобальних викликів, таких як зміна клімату чи міжнародний тероризм. Одна з відповідей на так виклики – технократична авторитаризація влади. Ю. Батир, А. Помаза-Пономаренко, І. Лопатченко вважають, що авторитарний режим – «державно-політичний устрій суспільства, основою якого є сильна особиста диктатура».

Як правило, він виникає тоді, коли на порядок денний висуваються проблеми модернізації економіки, прискорення темпів розвитку країни. За таких умов політичні права і свободи громадян, діяльність громадсько-політичних об'єднань та опозиції обмежуються. Законодавча влада фактично підлягає виконавчій, зосередженій в руках глави держави. Поєднуються централізовано-планові та ринкові засади в розвитку економіки. За авторитаризму владна еліта зазвичай неоднорідна й спирається на політичні сили, зацікавлені в збереженні чинної влади [1, с. 152].

Однак, незважаючи на позитивні тенденції, модернізація демократичних форм правління супроводжується масштабними викликами відкату до авторитаризму. Відмінність доступу до технологій, загрози кібербезпеці та зростання популізму – все це вимагає уважного розгляду та балансування інтересів різних груп навколо авторитарного лідера або інституцій. Ю. Батир, А. Помаза-Пономаренко та І. Лопатченко визначають авторитаризм як недемократичний політичний режим, який передбачає концентрацію влади в руках окремої особи або групи осіб, котрі не прагнуть досягнення суспільної згоди стосовно легітимності їх влади. При цьому відбувається зменшення ролі представницьких інститутів влади і громадян в цілому, вони усуваються від процесу прийняття політичних рішень [1, с. 152].

Слід брати до уваги, що модернізація демократії – це складний і багатогранний процес, що взаємодіє з різними аспектами сучасного суспільства. Розуміння та підтримка цих тенденцій необхідні для побудови більш стійких та чуйних демократичних систем, здатних ефективно справлятися з викликами сучасного світу. Особливо нагальним це питання є для відносно нових незалежних держав, які досі перебувають під політичним впливом росії. Р. Мартинюк слушно зауважує про неодноразові зміни форми правління у напрямі посилення начал парламентаризму у сучасному Киргизстані. Це суттєво відрізняє Киргизстан від низки інших країн пострадянського простору, у яких відбулося конституційне оформлення президентського авторитаризму і форма правління незмінно відображала тенденцію посилення влади глави держави. Однак останній перегляд форми правління, що відбувся за результатами конституційного референдуму від 11 квітня 2021 р., знову відновив у Киргизстані вкрай президенціалізовану республіку [6, с. 27].

Глобальна економічна нестабільність може спричинити серйозні соціальні та політичні наслідки. Зростання безробіття, погіршення економічного добробуту громадян, а також скорочення соціальних програм можуть призвести до загострення соціальних протиріч та зростання довіри до радикальних чи авторитарних форм правління. У зв'язку з цим Р. Мартинюк вірно вказує, що відповідно до теорії поділу влади президент є лише одним із вищих органів держави, поряд із парламентом, урядом, вищим судовим органом загальної юрисдикції та органом конституційної юрисдикції. Верховенство влади президента зумовило б підпорядкування йому всіх інших вищих органів держави. Іманентною складовою механізму реалізації принципу поділу влади є система стримувань і противаг [6, с. 31].

Отже, глобальні виклики, такі, як пандемії, тероризм та кібератаки, а також повномасштабні військові дії, можуть чинити тиск на форми правління, вимагаючи перебудови для оперативної та координаційної реакції на світовому рівні. Нездатність ефективно протидіяти таким загрозам може підірвати довіру громадян до існуючих урядових та представницьких інституцій.

Висновки. Таким чином, трансформація форми правління у міждисциплінарних дискусіях сучасності призводить до консенсусного твердження про неявну трансформацію цього явища. Йдеться про зміну змісту та значення форми правління як формальної структури.

У політичних обговореннях суспільства трансформації форма правління стає об'єктом діяльності неформальних груп інтересів з метою збільшення політичного впливу та досягнення політичних цілей. Це породжує науково-практичний дискурс [12]. Такі традиційні аспекти форми правління політичному вимірі як баланс повноважень гілок влади, статус домінантного в системі стримувань і противаг, можливості формування гібридних форм правління поступово змінюється. Фокус уваги припадає на нормативне забезпечення прав міноритарних груп та меншин, забезпечення відповідності міжнародним інтеграційним утворенням, а також оптимальності механізмів ухвалення рішень в умовах глобальних криз.

У зв'язку з цим для сучасної України концептуальним підґрунтям трансформації форми правління є інституціоналізація парламентської республіки у післявоєнний період. Вимоги та вектор євроінтеграції спричиняють необхідність відповідності відносинам ліво-право і дихотомії, яка відображає реалії глибинного структурування суспільства за партійною ознакою. За відсутності такої відповідності Україна буде й надалі розглядатися як трансформаційна, перехідна держава яка виходить за межі держав, які вже приєдналися до євроспільноти. Відповідно подальшими напрямками наукових пошуків є розгляд значення парламентаризму в контексті розвитку форм правління.

Список використаної літератури

1. Батир Ю. Г., Помаза-Пономаренко А. Л., Лопатченко І. М. Демократичні та недемократичні форми політичного правління: виклики сучасному світу. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. 2022. Вип. 2. С. 149–157.
2. Войчук А. Ю. Особливості інституту президентства за парламентарної форми республіканського правління. Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 133. С. 225–228.
3. Войчук А. Ю. Особливості інституту президентства за президентської форми республіканського правління. Політикус. 2017. Вип. 5. С. 43–46.
4. Зінченко О. В. Особливості форми правління арабських монархій (порівняльний аналіз). Вісник Національної академії правових наук України. 2018. Т. 25, № 1. С. 50–64.
5. Литвин В. С., Романюк А. С. Концептуалізація і теоретична дисти́нкція понять «форма державного правління» та «система державного правління» у політичній науці. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2016. Вип. 20. С. 3–12.
6. Мартинюк Р. С. Конституційна реформа в Киргизстані 2021 року: зміна форми правління. Право України. 2021. № 9. С. 26–39.
7. Мацюк А. А. Історико-теоретичні аспекти форм державного правління в умовах конституційного розвитку України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2012. № 5. С. 16–21.
8. Олійник В. С., Олійник В. В. Республіканська форма державного правління: особливості її змішаної форми в Україні. Право і суспільство. 2018. № 4(2). С. 42–48.
9. Стойко О. М. Теоретичне осмислення варіативності форм державного правління у перехідних країнах. Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 117. С. 227–230.
10. Сухонос В. В. Суверенітет як чинник диференціації форми правління і політичного режиму у контексті загальнотеоретичної юриспруденції. Правові горизонти. 2017. № 3. С. 15–20.
11. Сухонос В. В., Волочай Ю. В., Соколенко О. П. Монархічна форма правління і тоталітарний режим : дихотомія антиномії та симбіозу. Правові горизонти. 2017. Вип. 4. С. 22–29.
12. Трещов М. М, Мунько А. Ю. Сучасна форма правління в Україні: науково-практичний дискурс. Науковий вісник: державне управління. 2022. № 2. С. 182–194.

13. Чістоколяний Я. В. Проблеми модернізації конституційної форми правління в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 18(1). С. 41–44.
14. Чорненко В. І., Сподарик М. Б. Питання форми державного правління України у правових позиціях європейської комісії "за демократію через право" (Венеціанської комісії). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 32(1). С. 152–156.

POLITICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE FORM OF GOVERNMENT IN THE INTERDISCIPLINARY SCIENTIFIC DISCOURSE

Artem Aliksieienko

Dnipro National University named after Oles Honchar,

Department of Political Science

Nauki Ave., 72, 49010, Dnipro, Ukraine

The dynamic dimension of the interaction of political subjects, which de facto carry out a new interpretation of legislative provisions of political-institutional interactions, is considered. The problematic aspects of the discourse on the form of government, which are actualized in the context of the interpretation of decision-making in the emergency period, the availability of powers in the branches of government, the legitimacy of certain decisions and approaches in the conditions of modern Ukraine, are studied. The necessity of considering the interdisciplinary scientific discourse regarding the forms of government in the political environment is established, which opens a new discussion about the typology of the forms of government, their theoretical and applied identification. The specifics of the modernization of democracy, which is a process covering political, social and technological aspects, have been clarified. The article uses professional methodical tools of modern political sciences. In particular, the comparative analysis describes the institutional foundations of political decisions in the conditions of modern forms of government. Descriptive analysis determines the meaning and influence of key organizational dimensions of discourse in relation to the form of government. Professional methods include a systematic approach and the method of structural functionalism. They are aimed at identifying the structural features of electronic voting, online consultations and mobile programs for citizens' participation in political life. Attention is paid to the specifics of modern democracy, in which legislators strive to provide equal rights and opportunities to all sections of society, regardless of gender, race, religion, or social status. It has been established that independent non-governmental organizations, activists and citizens play an increasingly active role in controlling the government and detecting corruption. It has been proven that in the conditions of globalization, many problems become transnational, and their solution requires joint efforts within the framework of the universalization of the principles of the form of government. It was established that despite the positive trends, the modernization of democratic forms of government is accompanied by large-scale challenges of "rollback" to authoritarianism. The importance of understanding and supporting these trends, which are necessary for building more stable and responsive democratic systems capable of effectively responding to the challenges of the modern world, is revealed. It has been found that the growth of unemployment, the deterioration of the economic well-being of citizens, as well as the reduction of social programs can lead to the aggravation of social contradictions and the growth of trust in radical or authoritarian versions of forms of government. It is proved that the current focus of attention in the discourse on the evolution of forms of government falls on the regulatory provision of the rights of minority groups and minorities, ensuring compliance with international integration entities.

Key words: form of government, political institution, branches of government, interdisciplinary discourse, concept, theory, structural innovation.